NOORDELIJK POSTMODERNISME

De identiteit van het platteland

Jan van de Kam

Hans Elerie

● In de afgelopen jaren werd de pastorale rust in Noord-Nederland een aantal malen op wrede wijze verstoord. Doortastende plannenmakers en natuurontwikkelaars plaatsten geheel onaangekondigd vrij onbekende plattelandsstreken in de schijnwerpers van de landelijke publiciteit. Zo werden de bewoners van Balinge, Mantinge en Nieuw Balinge in 1991 van de ene op de andere dag gekonfronteerd met het ambitieuze plan Goudplevier. Dit natuurontwikkelingsplan was het eerste, maar niet het laatste voorbeeld van een overvaltaktiek, waarbij zelfs de provinciale en lokale overheden volledig werden verrast. De herinrichting van het grootschalige landbouwgebied gaat veel verder dan de provincie durfde dromen.

Plan Goudplevier is illustratief voor de arrogante dropping van het plan in de streek. Alle levensgemeenschappen van stuifzand tot bossen passeren de revue, maar de mensgemeenschappen uit de omringende dorpen blijven buiten beeld. Wel een uitgebreid scenario voor bureaukratische procedures en de 'konfrontaties met beleidskaders', maar geen ruimte voor het informele circuit uit de streek. Hier is sprake van een sektorale eenzijdigheid die zelfs de ruilverkavelingen uit de jaren '60 en '70 overtreft. Binnen 10 tot 15 jaar wil de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in dit heideontginningsgebied van aardappelen en snijmais een natuurontwikkelingseldorado scheppen van ruim 1000 ha. Direkt na de lancering van het plan ging Natuurmonumenten voortvarend te werk. Nauwelijks waren de eerste gronden aangekocht en de versnelde procedures achter de rug of de eerste vrachtwagens reden hun teelaarde naar de vuilstort van de VAM. Het was overigens kompost van dezelfde VAM die 50 jaar eerder werd gebruikt om dezelfde arme heidebodems om te vormen tot vruchtbare landbouwgronden. Het zal niemand verbazen dat de bewoners van Balinge, Mantinge en Nieuw Balinge zich overrompeld voelden en dat in deze sfeer het noodzakelijke overleg nog nauwelijks van de grond is gekomen.

In augustus j.l. haalde Midden Groningen de landelijke pers. Gesteund door een projektontwikkelaar presenteerden een ex-wethouder en een Groninger uitvinder een ambitieus plan om het Lage Midden om te toveren in een grote watervlakte met een stedelijke randzone van top-lokaties: de ekologische hoofdstruktuur als ei van Columbus voor de woningbouwmalaise van de stad Groningen. Het is de vraag of de ideevorming gediend is met dergelijke stadse fratsen van publiciteitszoekers, die lijken op te bieden tegen de veel beter onderbouwde plannen voor een Oldambtmeer. Het platteland zal aan dit soort wilde ideeën moeten wennen, want in de toekomst kunnen we meer verwachten.

Regio's doen er goed aan zich tegen dergelijke plannen te wapenen. Als ze in hun passieve houding volharden maken ze zich kwetsbaar voor externe bemoeizucht. Lokale overheden en streekorganisaties moeten uit beide voorvallen de konklusie trekken dat nu de tijd daar is om zelf met ideeën te komen. Van belang is dat de omliggende dorpen bij zo'n streekdiskussie worden betrokken. Ondersteund door de gemeenten moeten dorpsbelangenorganisaties het initiatief nemen voor de instelling van een streekkommissie die de planvorming kritisch gaat volgen. In het leefbaarheidsprojekt Oostermoer in Drente zijn goede ervaringen opgedaan met zo'n dorpenoverleg dat zelf ook uitvoerbare projekten wist aan te dragen. De voorbeelden zijn illustratief voor de huidige krisis in de landbouw en de diskussie over een nieuwe invulling van het landelijk gebied vanuit een ekologisch perspektief.

Identiteitsverandering

In de achter ons liggende decennia is het platteland in een ongekend tempo veranderd. Dat geldt voor de dorpssamenleving en voor het landschap en de natuur. Deze veranderingen stonden in het

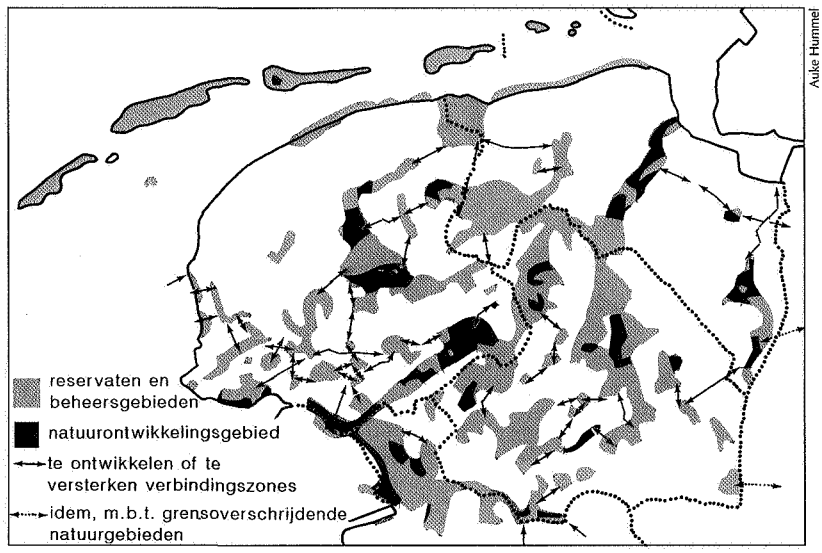

Auke Hummel

Ekologische hoofdstruktuur

teken van een zich moderniserende landbouw waarbij schaalvergroting en specialisatie voorop stonden. De laatste jaren is het einde van deze expansie in zicht door een wereldwijde marktverzadiging en door een maatschappelijk onaanvaarde milieudruk. Tegenwoordig is de prioriteit van de landbouw in het landelijk gebied al lang geen vanzelfsprekende zaak meer. De verwachting is dat bepaalde gebieden gekonfronteerd worden met een uitstoot van agrarische aktiviteiten. Tegen deze achtergrond ontstond in de afgelopen jaren een diskussie over de identiteit van het platteland. Zal het platteland onder de nieuwe trend van een terugtredende landbouw haar eigen karakter kunnen behouden of vormt deze juist een uitdaging voor nieuwe initiatieven? De vraag is door wat en hoe de identiteit van het platteland wordt bepaald. De identiteit heeft vele gezichten. Alleen al het aantal definities van de typisch Nederlandse uitdrukking 'platteland' is niet te overzien. Dat neemt niet weg dat iedereen zich wel iets bij het begrip kan voorstellen. Deze beeldvorming berust vaak op stereotypen, vooral wanneer het platteland als tegenhanger van de stad wordt bedoeld. Naast deze persoonlijke opvattingen heeft het begrip een objektieve inhoud die zich manifesteert in een regionale identiteit. Door de eeuwen heen was juist de landbouw de belangrijkste vormgever van deze landschappelijke identiteit. In dit artikel ligt het accent op dit laatste aspekt van identiteit: de ruimtelijke eigenheid van Noord-Nederland zoals die vanuit het verleden heeft vorm gekregen. Symptomatisch voor de huidige krisis is de stortvloed van nieuwe kreten die over het platteland werden uitgestort. Vertrouwde begrippen als leefbaarheid, relatienotagebied en ruilverkaveling zijn in een veelheid van nota's verdrongen door nieuwe containerbegrippen als duurzaamheid, ekologische hoofdstruktuur en verbrede plattelandsontwikkeling.

Trendsetter in deze vernieuwing was het in 1990 vastgestelde Natuurbeleidsplan, waarin het begrip natuur werd ingeruild voor ekologie en werd afgerekend met het tot dan toe gevoerde verwevingsbeleid van landbouw en natuur. Noord-Nederland zal worden opgedeeld in aparte zones voor een optimale ontwikkeling van natuur en landschap. Daarbuiten blijft de landbouw heer en meester. Een essentieel onderdeel van het beleid vormt de uitbouw van een ekologische hoofdstruktuur (EHS), een landelijk netwerk van natuurlijke verbindingszones, waarbinnen de prioriteit komt te liggen op natuur- en landschapsbeheer en nieuwe vormen van natuurontwikkeling. In de landelijke natuurzones zal de landbouw zich in nabije toekomst moeten aanpassen of verdwijnen. Het ligt voor de hand dat dergelijke funktiewijzigingen, meestal gepaard gaande met herinrichting, gevolgen zullen hebben voor de dorpen in en rond deze gebieden.

Ingrijpende veranderingen

De gedachte achter het EHS-beleid is om in de min of meer afgeschermde landelijke ruimtes de oorspronkelijke plant- en diersoorten te beschermen en gunstige voorwaarden te scheppen voor een verdere verspreiding. Daarbij denkt men aan een gevarieerd landelijk gebied met waardevolle kultuurlandschappen en natuurreservaten. Binnen de ekologische hoofdstruktuur worden drie soorten gebieden onderscheiden waarbinnen het natuurbeleid een verschillende uitwerking zal krijgen.

- Het meest vertrouwd zijn de reservaatsgebieden die doorgaans door natuurbeschermingsinstanties worden beheerd. Tot deze kategorie behoren de klassieke natuurterreinen zoals heidevelden, zandverstuivingen, veenplassen, bossen, venen en landgoederen, maar ook andere nog gave onderdelen van het oorspronkelijke kultuurlandschap waaronder beekdalen en veenweidegebieden. Ook relikten als dijkwielen en eendekooien kunnen hieronder vallen.

- Een belangrijk onderdeel van de ekologische hoofdstruktuur zal bestaan uit beheersgebieden. Hier kunnen boeren op vrijwillige basis beheersovereenkomsten aangaan. Zij krijgen een vergoeding die groter is naarmate ze in hun gangbare bedrijfsvoering worden beperkt. Deze beperkingen kunnen betrekking hebben op bemesting, grondbewerking of de hooiperiode. In deze oude regelingen, die nog stammen uit de Relatienota, zijn ook vergoedingen mogelijk voor onderhoud aan houtwallen en andere vormen van landschapsonderhoud.

• En dan zijn er de spraakmakende nieuwkomers in de vorm van natuurontwikkelingsgebieden. Deze bestaan in hoofdzaak uit landbouwgronden die zullen worden ingericht als natuurterrein. Op veel van deze aangekochte terreinen zullen t.b.v. natuurbouw kultuurtechnische ingrepen worden uitgevoerd. Het afgraven en afvoeren van de voedselrijke bouwvoor, het kunstmatig aanbrengen van reliëf of zelfs het onderwaterzetten van polders zijn voorbeelden waarmee natuurbeschermers kunnen pionieren.

Om deze kategorieën aan elkaar te koppelen, zullen binnen de ekologische hoofdstruktuur inrichtingswerkzaamheden worden verricht. Zo hoopt men een natuurlijke infrastruktuur te kreëren waarin soorten zich optimaal kunnen ontwikkelen en verspreiden.
Bij de uitleg van de ekologische hoofdstruktuur heeft men zich voor Noord-Nederland op de hogere zandplateau's vooral laten leiden door de oorspronkelijke beekdalsystemen en enkele omvangrijke bos- en heidekomplexen in Drente en de Friese Wouden, die onderling worden verbonden door natuurontwikkelingsgebieden. In de lage delen van Friesland zijn vooral de veenweidegebieden en de uitgestrekte meren ingevuld. Het Westerkwartier, het Reitdiepdal en het lage midden zijn in Groningen aangewezen. En tenslotte krijgen ook de buitendijkse kwelders en de waddeneilanden een prominente rol in de EHS. Eén blik op de kaart is voldoende om te beseffen dat aanzienlijke delen van het platteland de gevolgen zullen gaan ondervinden bij de uitvoering van deze plannen. In het Struktuurschema Groene Ruimte zijn de hoofdlijnen op een rijtje gezet. Hierin werd ook een strategie ontvouwd voor de wijze waarop en de middelen waarmee de ambitieuze plannen gerealiseerd kunnen worden. In totaal gaat het om 35.000 ha die bij de uitvoering worden betrokken; in Friesland 15.000 ha en 10.000 ha in Groningen en Drente elk.

Op het eerste gezicht lijken deze oppervlakten indrukwekkend, maar in werkelijkheid gaat het om nog geen 3,5 % van de landoppervlakte van Noord-Nederland. Bovendien zal een deel van

Auke Hummel

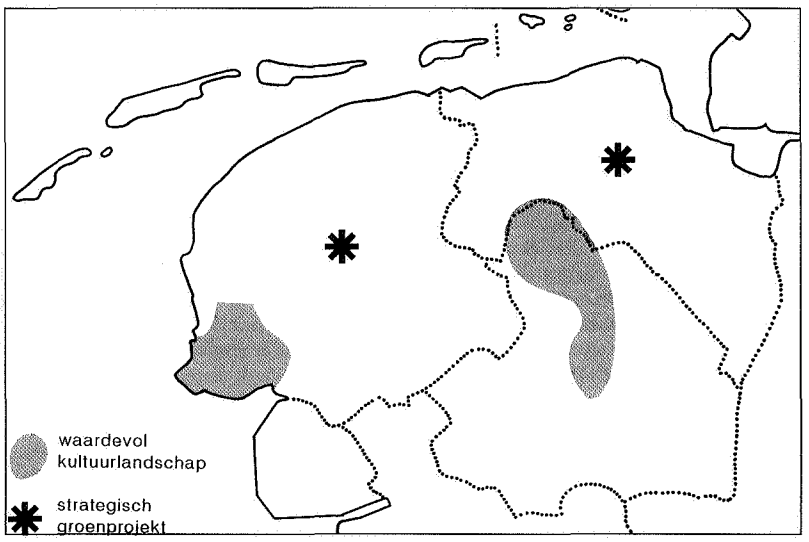

Waardevolle kultuurlandschappen en strategische groenprojekten

deze vrijgestelde gronden worden ingenomen door beheersgebied, waarin de landbouw, zij het onder bepaalde voorwaarden, het beeld blijft bepalen. Zo is in Drente 35 % van de 10.000 ha gereserveerd voor beheersgebied, 40 % voor reservaatsvorming en de resterende 25 % voor natuurontwikkeling. Voor de realisering van de totale ekologische hoofdstruktuur is een termijn gesteld van 30 jaar. Van een overrompelingsbeleid is dus geen sprake, vooral wanneer we bedenken dat pas in 1996 alle gebiedsvisies gereed moeten zijn. Dat neemt niet weg dat een aantal plattelandsgebieden ingrijpende veranderingen staan te wachten. Zo zijn Midden Groningen en Groote Wielen/Oude Venen in Friesland onlangs gepromoveerd tot 'strategische groenprojekten', hetgeen inhoudt dat voor deze EHS-gebieden op een realisatietermijn wordt gemikt van 15 jaar. Ook zal extra geld worden uitgetrokken voor Zuidwest-Friesland en Noord-Drente die als 'waardevolle kultuurlandschappen' zijn aangewezen.

Zwijgende meerderheid

Het is overigens lang niet zeker dat de ekologische meerjaren- planning zich overal volgens een bestuurlijk EHS-scenario zal gaan voltrekken. In Nederland is een ware wedloop gestart in het scheppen van grootschalige natuurruimten. De ANWB en het Wereldnatuurfonds lijken een monsterverbond te zijn aangegaan om bovenop de EHS nog duizenden hektares extra natuurpark te realiseren. Naar Europese maatstaven is het Nederlandse platteland dichtbevolkt. Dat kan dus inhouden dat plattelandsbewoners binnenkort verrast worden met de verbouwing van hun streek tot een natuurreservaat van internationale allure. Dergelijke luchtkastelen van zichzelf profilerende maatschappelijke organisaties zijn vaak niet meer dan een publiciteitsstunt om vooral hun stedelijke achterban te prikkelen. Toch doen plattelandsorganisaties er verstandig aan om zich voor de nabije toekomst te oriënteren op de nieuwe markt van natuur en landschap. Daarbij is vooral van belang hoe de eigen streek op dit terrein in Rijksnota's en streekplannen wordt gewaardeerd.
Ontwikkelingen in het buitengebied kunnen voor de toekomstige leefbaarheid van een dorp van even groot belang zijn als de mogelijkheden voor woningbouw. Recent onderzoek heeft uitgewezen dat de keus voor wonen op het platteland steeds

meer wordt gemaakt op basis van de woonomgeving. Oorspronkelijke kultuurlandschappen met een hoge natuurwaarde scoren hoog als woonmilieu.

Hoewel de landbouw als grondgebruiker op het platteland nog steeds de meeste ruimte claimt, geeft de sektor aan steeds minder mensen werk. Zelfs in de kleine dorpen komt het aandeel van deze bedrijvigheid tegenwoordig vaak niet verder dan 10 % van de beroepsbevolking. Getalsmatig is de boerenstand een minderheid geworden. We kunnen dan ook vaststellen dat de landbouw haar traditionele greep op de dorpssamenleving heeft verloren, of anders gezegd, het dorpsbelang valt niet meer samen met het boerenbelang. Deze maatschappelijke trend komt ook tot uitdrukking in een groeiende verscheidenheid aan opvattingen onder de huidige dorpsbevolking over de identiteit van het platteland.
De traditionele visie legt vooral de nadruk op een symbiose tussen landbouw en platteland. Aanhangers van deze visie vinden we onder autochtonen en de boeren. Men is geneigd om de huidige landbouwkrisis gelijk te stellen met een verloedering van het platteland. Een groeiende groep plattelandsbewoners ziet daarentegen de landbouw juist als een bedreiging van die identiteit, die zich manifesteert als een aantasting van de natuurlijke verscheidenheid en een aftakeling van het historische kultuurlandschap. Een belangrijke middengroep neemt waarschijnlijk een meer neutrale positie in. Deze 'zwijgende meerderheid' laat alleen van zich horen wanneer de leefbaarheid direkt wordt bedreigd, bijvoorbeeld door plaatsing van mestsilo's nabij de bebouwing, maar is verder van mening dat landbouw en landschap bijelkaar horen.

Wijgevoel

Ondanks deze verschillende opvattingen over de bedreiging van de identiteit blijkt het in de dagelijkse praktijk van de dorpssamenleving dikwijls geen probleem om tot een consensus te komen. Een projekt als Dorp in 't Groen vormt een fraai voorbeeld van een gezamenlijke en konkrete aktiviteit waarbij juist de identiteit van dorp en landschap de beide tegenpolen kan verzoenen. Vaak is het 'wijgevoel' sterker dan de eerder gesuggereerde polarisatie. Het is moeilijk vol te houden dat de huidige ontwikkelingen op het terrein van natuur en landschap een bedreiging zouden vormen voor de identiteit van het platteland omdat de landbouw in bepaalde delen een stapje terug moet. Plattelandsorganisaties doen er goed aan zich juist te bezinnen op nieuwe mogelijkheden voor een verbreding van de plattelandsekonomie. De mogelijkheden om in te spelen op een meer natuurgerichte herinrichting zijn voor iedere streek verschillend. De ruimte voor nieuwe initiatieven wordt in de eerste plaats bepaald door de aard van de ingrepen en de doelstelling die de natuurbescherming in de nieuwe gebieden gaat nastreven. Van wezenlijk belang is ook hoe de streek zelf tegen die mogelijkheden aankijkt. Hierna zullen drie voorbeeldgebieden worden belicht die voorkomen op de prioriteitenlijst van de Struktuurschema Groene Ruimte.
In de vakliteratuur over landelijke gebieden is de laatste tijd nogal wat aandacht voor de z.g. verbrede plattelandsontwikkeling. Het begrip werd geïntroduceerd in de VINEX in het kader van de 'blauwe koers'. In de z.g. blauwe-koers-gebieden, die voor een belangrijk deel samenvallen met de EHS, zal op regionaal nivo gestreefd worden naar een verweving van landbouw, rekreatie, natuur, landschap- en waterbeheer. Tot dusver is vooral gekeken naar mogelijkheden voor de verschillende agrarische bedrijfsstijlen om in te spelen op zaken als rekreatie, landschapsonderhoud, natuurbeheer e.d. Het gaat daarbij vooral om een verbreding van het agrarische ondernemerschap in de blauwe-koers-gebieden.

F R I E S L A N D

HET LAGE MIDDEN

Het Wageningse rapport 'Bont of blauw' is een mooi voorbeeld van een haalbaarheidsonderzoek naar mogelijkheden voor verweving in de Friese plattelandsstreek tussen Leeuwarden, Bergum, Drachten en Grouw. Door de wisselwerking tussen land en water vormt dit overgangsgebied van de Friese Wouden naar het lage noordwestelijke merengebied één van de boeiendste veenlandschappen van Noord-Nederland. Dit is het land van veenplassen en trilvenen, van sloten, vaarten en polders, maar ook van vele soorten weidevogels, moeras- en watervogels. Boeiend is de tegenstelling van het besloten coulissenlandschap van de Wouden met de langgerekte linten van kophals-rompboerderijen en stolpen, met de indrukwekkende openheid van het meer naar het westen gelegen Lage Midden. Dit fijnmazige ontginningslandschap is echter zeer kwetsbaar voor peilverlaging, waterverontreiniging, bemestingsdruk en niet te vergeten de waterrekreatie. Het totale gebied zal een prominente rol gaan vervullen in de Friese EHS. De Oude Venen, De Bird en 't Eiland tussen Eernewoude en Grouw zijn evenals de Groote Wielen onlangs aangewezen als 'strategisch groenprojekt'. Dat betekent dat geld wordt gestoken in de ontwikkeling van grote laagveenmoerassen. Agrarische aktiviteiten zullen slechts in zeer beperkte mate mogelijk zijn. Meer mogelijkheden liggen er wellicht in de randgebieden en de ekologische verbindingszone tussen beide kerngebieden. Een nadere invulling is uitgesteld in verband met de aanwijzing tot 'proefgebied blauwe koers', waarbij perspektieven worden bekeken voor een ruimtelijke verweving van agrarische en niet-agrarische aktiviteiten. Hoewel de streek wordt gedomineerd door de melkveehouderij heeft het onderzoek een grote verscheidenheid aan bedrijfsstijlen opgeleverd. Zo maakt men onderscheid tussen gezeten boeren, fokkers, ekonomische boeren, machine-boeren en zuinige boeren. In al deze bedrijfsstijlen volgt men een eigen strategie om het bedrijf levensvatbaar te houden. De kansen voor een toekomstige verweving zullen vooral afhangen van het bedrijfstype, dat

grote verschillen kan vertonen in de mate van milieudruk en de bereidheid van de boeren om er nieuwe dingen bij te doen.
De perspektieven voor een verbrede plattelandsontwikkeling zijn van meer zaken afhankelijk. Ook de kwaliteit van het landschap en de streekmentaliteit spelen een rol van betekenis. Bovendien is belangrijk dat het Rijk en provinciale overheden gunstige voorwaarden scheppen om boeren te prikkelen tot nieuwe initiatieven. De laatste jaren is er onder de boeren een groeiende interesse voor nevenaktiviteiten. In de onderzochte streek had 20 % van de veehouders belangstelling voor een kombinatie met rekreatie en 40 % met natuurbeheer. Bij rekreatie moet gedacht worden aan minicampings, boten- en kanoverhuur, het verhuur van appartementen, groepsakkomodatie, bêd-en-brochje, caravanstalling en openstelling van gebouwen. Het gaat om kleinschalige projekten die de specifieke plattelandsfeer niet aantasten. Dat laatste is belangrijk omdat er een groeiende markt is voor kleinschalig plattelandstoerisme. Het aanslaan van het agritoerisme in de blauwe-koers-gebieden zal in belangrijke mate afhangen van de opstelling van overheden en de boerenorganisates. Zo is er niet alleen behoefte aan ruimere mogelijkheden voor het opzetten van minicampings, maar ook aan voorlichting en een samenhangende promotie. Hier ligt een taak voor de standsorganisaties en de VVV. Verder kan de basis van het agritoerisme worden verbreed wanneer het aansluit bij verschillende vormen van rekreatie, zoals wandelen en fietsen. Deze aktiviteiten zijn uitstekend te kombineren met kultuur- en natuurtoerisme. Van essentieel belang bij de ontwikkeling is de openstelling van reservaten en de ontsluiting van het agrarische landschap. Van provincies en gemeenten mag verwacht worden dat zij het plattelandstoerisme als een volwaardig produkt erkennen en op dit terrein een duidelijk beleid uitstippelen dat ruimte laat voor lokale initiatieven. Om een ongewenste wildgroei te voorkomen is een gekoördineerde aanpak noodzakelijk. Het gevaar is aanwezig dat het landschap verloedert door onzorgvuldige inpassing en koncentratie.

Topografische Dienst

De Oude Venen

Eernewoude en omgeving

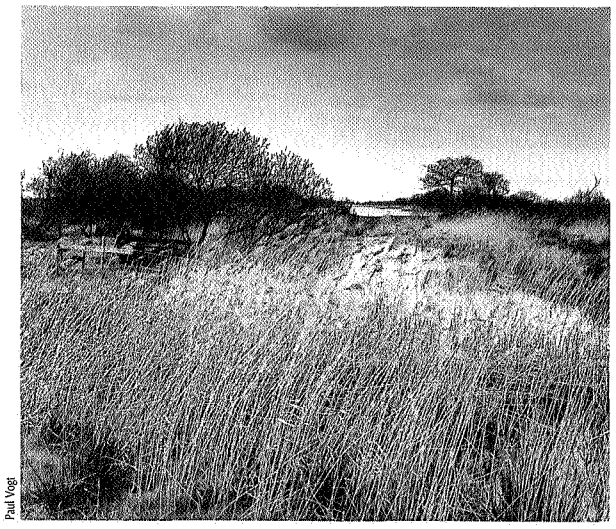

Paul Vogt

SCHEIDINGS-STRATEGIE

Een toekomstige samenwerking tussen landbouw en natuur valt of staat bij de interesse van boeren en de opstelling van beheersorganisaties. In het verleden is deze samenwerking binnen het kader van de Relatienota nauwelijks van de grond gekomen. De minimale belangstelling onder boeren en het moeizame overleg was voor veel beheersinstanties de belangrijkste reden om te kiezen voor een scheidingsstrategie. Tegen deze achtergrond wil It Fryske Gea het Lage Midden benutten voor de ontwikkeling van grote laagveenmoerassen. Men streeft daarbij naar een voedselarm veenbiotoop met hoge waterstanden. Onder de huidige omstandigheden komt dit neer op de vorming van een zelfregulerend systeem, waarbij externe invloeden zo veel mogelijk worden geweerd. Volgens het Struktuurschema Groene Ruimte moet hier een moerasgebied van internationale allure ontstaan. Het ligt voor de hand dat in zo'n ontoegankelijke veenwildernis van trilvenen, petgaten, waterpartijen en zompige hooilanden nauwelijks mogelijkheden liggen voor agrarisch medegebruik. Anders ligt dat voor de randgebieden

John Sinel

Het lage midden van Friesland

en de verbindingszones waarbij ook naar een zonering met landbouw en rekreatie wordt gestreefd. Binnen deze zones liggen wel mogelijkheden voor verweving. Hoewel It Fryske Gea heeft gekozen voor scheiding lijkt een hernieuwde diskussie in het kader van het Blauwe Zone-projekt zinvol, vooral ook met het oog op de sterk gewijzigde situatie in de agrarische sektor. Daarbij moet de inpasbaarheid van een moderne bedrijfsvoering in reservaatsgebieden niet overschat worden. In de literatuur worden percentages genoemd van 10 tot 20% als maximum voor het aandeel van reservaatsgrond in de totale bedrijfsoppervlakte. Worden deze waarden overschreden dan ontstaan al gauw allerlei problemen. Ruimere mogelijkheden liggen wellicht in een strikte scheiding tussen moderne bedrijfsvoering en beheerslandbouw binnen hetzelfde bedrijf. Bij zo'n konstruktie vormt b.v. de vetweiderij in natuurterreinen een tweede bedrijfstak die zorgt voor apart inkomen. Het garanderen van voldoende gebruikszekerheid en flexibiliteit naar bedrijfsstijl is een voorwaarde voor een duurzame verweving. Tot dusver zijn vooral jaarlijkse gebruikskontrakten tussen beheersorganisaties en veehouders gebruikelijk. Wanneer de beheerslandbouw echter een belangrijk onderdeel van de totale bedrijfsvoering gaat uitmaken en investeringen in deze tak om de hoek komen kijken, dan is een langere gebruikszekerheid wenselijk. Dankzij de nieuwe pachtwet zijn dergelijke kontrakten nu ook makkelijker af te sluiten. Een tweede mogelijkheid tot verweving ligt in het sluiten van een beheersovereenkomst. De bereidheid om hieraan mee te werken hangt af van de hoogte van de vergoeding en de mogelijkheid om de werkzaamheden (of de beperkingen) in te passen in de bedrijfsvoering.

Afgezien van de landbouw hebben onderzoekers tot dusver weinig oog gehad voor de betekenis van de nieuwe natuurfunktie voor het woonmilieu op het platteland. Zo is in de 'Achterkant van verstedelijkt Nederland' het platteland weinig meer dan een abstrakte geografische ruimte, waarin de leefbaarheidsproblematiek wordt versmald tot bereikbaarheid en voorzieningen. In de recent verschenen publikatie 'Leefbaarheid in landelijke gebieden' van de VNG staat een opsomming van rijksnota's en regelingen, maar de betekenis daarvan voor het toekomstige woonklimaat blijft in het duister.
Ondanks de sombere voorspellingen van sociografen in de jaren '60 is het platteland in het Noorden niet ontvolkt door de grootste saneringsoperatie uit de geschiedenis van de Nederlandse landbouw. In de nieuwe ruimtelijke orde, voor een niet onbelangrijk deel gedikteerd door de groeiende automobiliteit, behielden zelfs de kleinste en meest afgelegen dorpen hun woonfunktie. Hoewel onderzoeken hebben aangetoond dat het platteland een interessante broedkamer is van allerlei kleinschalige ondernemersinitiatieven, vormt de woonfunktie in eerste instantie de basis van het huidige nederzettingenpatroon. Dat geldt niet alleen voor de kernen, maar in toenemende mate ook voor het boerderijenbestand in het buitengebied. Vanzelfsprekend zullen de woongebieden rond de EHS de gevolgen ondervinden van de komende herinrichting.

Er bestaat een neiging om nieuwe ontwikkelingen of ingrepen op het platteland als negatief te beoordelen. In stedelijke situaties wordt deze dynamiek getolereerd, maar in het landelijk gebied worden veranderingen dikwijls gezien als een aantasting van de pastorale status quo, die z'n inhoud ontleent aan traditionele waarden en een historische identiteit. Er kan niet ontkend worden dat de afgelopen periode van modernisering niet in alle opzichten is geslaagd. Door onzorgvuldige inpassing en kortzichtige dorpspolitiek is het eigen karakter van een landschap of dorp vaak onnodig aangetast. Door deze negatieve bijwerkingen wordt vaak over het hoofd gezien dat veranderingen ook kunnen bijdragen tot een versterking van de regionale identiteit, als aansluiting wordt gezocht met de struktuur en de visuele uitstraling van een landschap.

MIDDEN GRONINGEN

Een goed voorbeeld van een natuurontwikkelingsprojekt dat de regionale identiteit meer 'diepgang' kan geven is Midden Groningen, dat de status van strategisch groenprojekt heeft verworven. De ekologische hoofdstruktuur bestaat uit een 'natte' corridor tussen de Hondsrug bij Zuidlaren en Haren en de Eemsmond boven Appingedam en Delfzijl. De ruggegraat van deze noord-zuidverbinding valt samen met het voormalige veenkomplex tussen Duurswold en de kleistreek langs het Damsterdiep.
In de middeleeuwen vormde dit hoogveen het brongebied van de Fivel, maar door inklinking en vertering kwam het veenpakket aanzienlijk lager te liggen dan het benedenstroomse kleigebied. Baggerturf, boekweit en hooi vormden in de vorige eeuw nog de hoofdprodukten van dit afgelegen onland van meerstallen, petgaten en extensieve hooilanden. Sinds de afwatering werd verbeterd, polders werden aangelegd en de bemaling werd opgevoerd is het marginale veengebied geleidelijk omgevormd tot een redelijk florerend landbouwgebied van fabrieksaardappelen, suikerbieten en granen. Bij de ruilverkaveling in de jaren '70 en '80, in kombinatie met de herinrichting ten behoeve van de aardgaswinning, werden de laatste resten van de kenmerkende strokenverkaveling weggewerkt en kreeg het waterrijke veenlandschap het monotone aanzien van een grootschalig ruilverkavelingslandschap. Merkwaardig genoeg behielden de omliggende randveennederzettingen Harkstede, Scharmer, Kolham, Froombosch, Slochteren, Schildwolde en Sidderburen wel hun karakteristieke uitstraling. De lommerrijke en besloten woonlinten met hun streekeigen boerderijen en erven vormen thans geliefde woonoorden.
Tussen het Winschoterdiep en de Eemsmond is zo'n 2000 ha voor de uitleg van de natte zone gereserveerd. Boven Harkstede en Scharmer en rond het Schildmeer zijn gebieden aangewezen voor het realiseren van een 'duurzaam ekosysteem'. Daartussen zullen landbouwgronden worden aangekocht voor natuurbouw en worden veranderd in een natte verbindingszone van veenplassen en broekbossen. Bij Westerbroek zal over het Winschoterdiep aansluiting worden gezocht met de Hunzelaagte ten noorden van het Zuidlaardermeer. Aan de noordzijde kruist de zone tussen Wittewierum en

Schildwolde

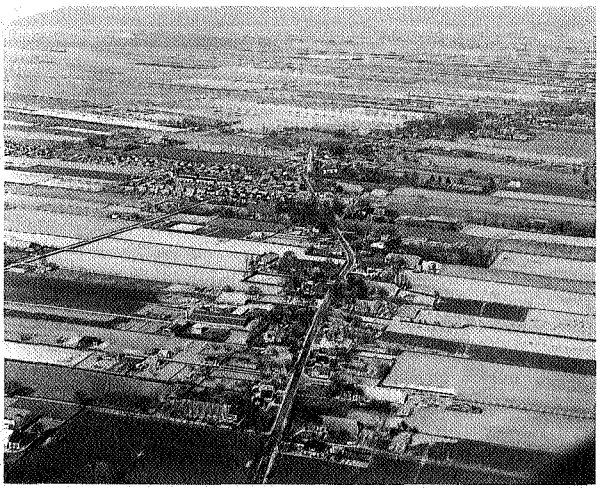

Aerophoto Eelde

Appingedam het Eemskanaal en loopt bij het Damsterdiep uit in het wierdenlandschap ten westen van Delfzijl.
De nabijheid van een gevarieerd natuurgebied' dat aansluit bij het oorspronkelijke karakter van de streek, vormt voor de dorpen in Duurswold een aantrekkelijk perspektief. De langgerekte woonlinten zullen weliswaar door *een brede strook landbouwgronden van de natuurzone worden gescheiden,* maar de samenhang woonomgeving-natuurgebied kan worden versterkt door een netwerk van wandel- en fietspaden. Bij nieuwbouw zal aandacht moeten zijn voor de landschappelijke inpassing en een goede aansluiting op de rekreatieve infrastruktuur. Tenslotte zal ook de toegankelijkheid van de natuurterreinen van betekenis zijn voor de belevingswaarde.
Het verlies van arbeidsplaatsen door het verdwijnen van landbouwbedrijven kan gekompenseerd worden door het stimuleren van de groene rekreatie. *Door de geringe milieudruk laat deze zich goed kombineren met natuurbe*houd, dat in feite de voorwaarde vormt voor deze vorm van natuurtoerisme. Kansen liggen vooral ook in de kleinschalige waterrekreatie. Wie als schaatser de streek wel eens heeft verkend, zal enthousiast zijn over de talrijke mogelijkheden voor interessante tochten. Bij de herinrichting tot natuurgebied kan aansluiting worden gezocht met dit bestaande netwerk van waterwegen. De aantrekkingskracht van Midden Groningen moet vooral gezocht worden in de rust en de ruimte. Het 'avontuurlijke' en onbekende kan gesuggereerd worden door het kreëren van 'wilde' natuur, voorzover dat uiteraard niet in strijd is met de uitgangspunten van het natuurbeheer.
Een kansrijk onderdeel van het plattelandstoerisme is ook het kultuurtoerisme. Op dit terrein heeft Duurswold veel te bieden en juist hier liggen mogelijkheden voor integratie van het Lage Midden met de omliggende woongebieden onder de noemer van de kultuur-historie. Het landschap en de streekgeschiedenis bieden tal van aanknopingspunten, bijvoorbeeld de rijk gedokumenteerde kloostergeschiedenis van Wittewierum en Schildwolde, de rijke erfenis van de borgenkultuur op Verhildersum en de boeiende veelzijdigheid van de regionale plattelandskultuur.
Tegen deze achtergrond is het van belang dat bij de inrichting van nieuwe natuurterreinen rekening wordt gehouden met een zorgvuldige inpassing van relikten en patronen uit het verleden. Zeer essentieel zijn de strukturen en waterlopen van de middeleeuwse Fivel. Vooral binnen de bodemkundige grenzen van dit dalsysteem zal zeer zorgvuldig moeten worden omgegaan met het bodemarchief.

Protest uit Midden Groningen

Elmer Spaargaren

D R E N T E

NOORD-DRENTE

Een derde projekt dat in Noord-Nederland de aandacht zal trekken is 'Noord-Drente'. Hier ligt het accent niet op natuurontwikkeling maar op het behoud van het kultuurlandschap. Het gebied van ruim 40.000 ha valt voor een belangrijk deel samen met de ekologische hoofdstruktuur van Noord-Drente, inklusief de aangrenzende delen van Gorecht en Zuidelijk Westerkwartier. In feite liet men de begrenzing bepalen door het stroomgebied van de Drentse A en de beekstelsels van het Noordenveld die via het Reitdiep afwateren naar de Waddenzee. Noord-Drente valt onder de kategorie 'waardevolle kultuurlandschappen'. Het noordelijke deel van het Drents Plateau staat bekend om z'n gevarieerde esdorpenlandschap met een grote verscheidenheid aan natuurterreinen en ongerepte beekdalen. Ondanks de nivellerende invloeden van schaalvergroting en ruilverkavelingen is hier nog sprake van een zekere samenhang tussen de middeleeuwse esdorpen en het omringende landschap. De laatste jaren wordt deze veel geprezen identiteit door een snelle verstedelijking van de dorpen in sterke mate bedreigd. Ook de natuurwaarden komen door de landbouw, de rekreatie en de waterwinning steeds meer onder druk te staan. Bij de Herinrichting Roden-Norg is vrij recent zelfs sprake van een spanningsveld tussen natuurbeheer en behoud van kultuur-historie. Het gebiedsgerichte beleid zal in Noord-Drente een duurzame verweving tussen al deze funkties tot stand moeten brengen, waarbij behoud van het karakteristieke kleinschalige landschap voorop staat. Daarnaast zal gestreefd worden naar een verdere uitbouw van de ekologische hoofdstruktuur waarin de beekdalen, net als vroeger in het gemengde bedrijf, de spil gaan vormen. Bij het natuur- en landschapsbeheer is met name in het Noordenveld een rol toegedacht aan het boerenbedrijf. Ook zal een uitbouw van het agritoerisme worden gestimuleerd.

Aerophoto Eelde

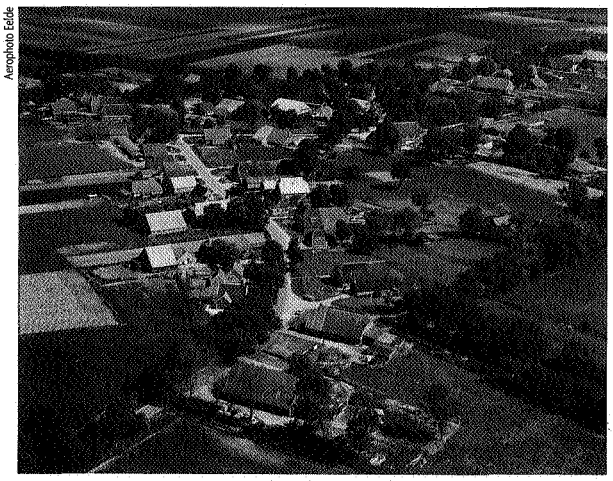

HOBBY-BOEREN

Het reguliere landbouwbedrijf wordt hier een belangrijke rol toegedacht in de verweving met rekreatie en natuurbeheer. Deze benadering gaat voorbij aan het veelzijdige karakter van de huidige plattelandssamenleving. Zo is het opvallend dat het aantal deeltijdboeren in veel gebieden nog steeds groeit. Ook blijft het interessante fenomeen van het z.g. hobby-boeren buiten beeld. Onder invloed van de vervroegde sanering en meer vrije tijd is deze vorm van 'ontspanning' op het platteland een bekend verschijnsel geworden.

Het hobby-boeren is uitgegroeid tot een merkwaardige mengeling van de traditionele boerenkultuur en de vrijetijdskultuur van een sub-urbane middenklasse. De betekenis van deze aktiviteiten voor de leefbaarheid van het platteland zijn nauwelijks bekend. Zo is er geen inzicht in de sociaal-kulturele achtergronden en evenmin in de diversiteit van al deze aktiviteiten. Bovendien weten we niks over de inkomstenkant, het ruimtegebruik en de omvang. Toch is het goed te beseffen dat de pastorale hobby-kultuur ook interessante professionele aktiviteiten kan genereren. Een sprekend voorbeeld is de sterke opmars van de paardesport. Ook moet bedacht worden dat het hobby-boeren dikwijls op een gewoon landbouwbedrijf wordt uitgeoefend en interessante neveninkomsten kan opleveren. Tenslotte mogen we er vanuit gaan dat de woonkeuze voor het platteland niet zelden wordt ingegeven door de ruimte-eisende aktiviteiten van het hobby-boeren. Door het kleinschalige en extensieve karakter kan de hobby-boer goed aansluiten bij het natuurbeheer in een oud kultuurlandschap. Zo is het benutten van afgelegen en marginale weidekampjes in Het Stroomdallandschap Drentse A door hobby-boeren uit de streek reeds uitgegroeid tot een dagelijkse praktijk. In Noord-Drente kan gestreefd worden naar een betere inpassing van het hobby-boeren in het natuurbeheer. Van belang is in de eerste plaats een beter inzicht in het fenomeen en de mogelijkheden voor verweving. Het welslagen van een duurzame verweving is afhankelijk van een goede voorlichting, een efficiënte administratie en organisatie en vooral van een wederzijds begrip voor elkaars belangen. De winst van zo'n samenwerking zit vooral in het leggen van een basis in de streek voor maatschappelijke betrokkenheid bij het natuur- en landschapsonderhoud. Zo'n benadering strookt met de doelstelling van het gebiedsgerichte beleid in de 'waardevolle kultuurlandschappen', waarbij nadrukkelijk is gekozen voor maatwerk. Dit laatste komt neer op een 'flexibele, geïntegreerde en uitvoeringsgerichte aanpak en het steven naar een breed draagvlak'. Deze zinsnede uit de 'Groene Ruimte' blijft een papieren intentie wanneer niet tegelijkertijd samenwerking wordt gezocht met lokale organisaties. Bij het groenprojekt Noord-Drente doelen we dan met name op het informele netwerk van boermarken en dorpsbelangenverenigingen, die sinds jaar en dag in de Drentse plattelandssamenleving zijn verankerd.

BOERMARKEN

Tot in het begin van deze eeuw speelden de boermarken een prominente rol in de Drentse samenleving. Wat betreft de belangenbehartiging is een deel van hun taak overgenomen door dorpsverenigingen. Tegenwoordig beperken hun aktiviteiten zich vooral tot het jachtbeheer, het beheer van enkele schaarse bezittingen en allerlei zaken van lokaal belang. De laatste jaren is er sprake van een oplevende belangstelling voor biotoopverbetering en landschapsonderhoud. Deze manifesteert zich in tal van regionale projekten en een onlangs gestart inventarisatieprojekt om achterstallig onderhoud in kleine boselementen weg te werken. Daarnaast waren de boermarken in veel dorpen de voortrekkers van het projekt Dorp in 't Groen, waarbij het traditionele dorpsgroen op erven en brinken weer in ere wordt hersteld. Sinds kort zijn vrijwel alle boermarken georganiseerd in de Vereniging van Drentse Boermarken. Deze provinciale organisatie biedt perspektieven voor een boven-lokale koördinatie en het opzetten van projekten op regionaal nivo. Onlangs is een overleg gestart over overname van kleine landschapselementen van Staatsbosbeheer om deze voor de toekomst veilig te stellen. Zo kan de eeuwenoude relatie van boermarken met hun marken of dorpsgebieden weer een nieuwe inhoud krijgen. Bij hun inschakeling in zaken als onderhoud en beheer van zandwegen, poelen en overhoekjes kan bovendien gebruik worden gemaakt van het kennisreservoir van een regionale 'boeren-kultuur'.

IDEAAL KOPPEL

Bij het streven naar een 'breed draagvlak' in de regio kunnen ook de dorpsbelangenverenigingen als een interessante partner worden beschouwd. Deze organisaties zijn in tegenstelling tot de boermarken niet typisch Drents, maar zijn ook in Friesland en Groningen met de regelmaat van het dorpenpatroon over het landelijk gebied verspreid. Vrijwel al deze kleine

Aerophoto Eelde

Drentse A

dorpen hebben zich bovendien georganiseerd in provinciaal verband en hebben in die kontext ook ervaring opgedaan met diverse boven-lokale projekten. Tot het traditionele aandachtsveld van de dorpsbelangenverenigingen behoort de instandhouding van de kleine school, het stimuleren van de woningbouw en het behoud van de plaatselijke voorzieningen. De laatste jaren is sprake van een zekere heroriëntatie met steeds meer aandacht voor de kwaliteit van de eigen leefomgeving. Deze verbreding manifesteert zich in nieuwe initiatieven, als de aanpak van verkeersonveilige situaties, de inrichting van kinderspeelplaatsen en het herstel van het streekeigen dorpsgroen. De defensieve opstelling heeft plaatsgemaakt voor een meer offensieve strategie, waarbij het accent verschuift naar zelfwerkzaamheid en een voorwaarde scheppende leefbaarheid. Tegen deze achtergrond werd in Drente in 1987 het projekt Dorp in 't Groen opgezet, dat inmiddels ook in Groningen en Friesland met succes wordt uitgevoerd. Het projekt beoogt een totale aanpak van het landschappelijke dorpsgroen, op initiatief en met behulp van de bevolking zelf. De aanpak is dus dorpsgewijs. Voor het betreffende dorp wordt een groenplan opgesteld, waarin erven, openbare ruimten en aangrenzende delen van het buitengebied worden opgenomen.

De versterking van de landschappelijke kwaliteit en het behoud van kultuurhistorische waarden vormen daarbij de hoofddoelstellingen.
De Drentse en Groningse groenprojekten hebben aangetoond dat de huidige plattelandssamenleving zich goed leent voor een benadering van onderop. Binnen enkele jaren werden binnen een groot aantal dorpen groenprojekten van een goed inhoudelijk nivo gerealiseerd, met een grote betrokkenheid van de plaatselijke bevolking. Een belangrijke voorwaarde is dat het geheel wordt ingebed in een efficiënte koördinatie en een deskundige begeleiding.
Onlangs is in Drente in het kader van het Bosprojekt een konkrete samenwerking tot stand gekomen tussen de Vereniging van Drentse Boermarken en de Brede Overleggroep Kleine Dorpen. Voor het opzetten van gezamenlijke projekten vormen zij in de komende jaren in Noord-Drente een ideaal koppel: de boermarke met z'n landschappelijke know how en dorpsbelangen als garantie voor een breed draagvlak.

MAKELAARSADVERTENTIES

Uit de voorbeelden van de hiervoor genoemde groenprojekten kan de konklusie worden getrokken dat er geen eenduidig model op tafel gelegd kan worden waarmee dorpsverenigingen en hun provinciale organisaties in de komende jaren aan de slag kunnen. De omstandigheden en de problematiek zijn per gebied erg verschillend en vragen om een eigen specifieke benadering. Mogelijkheden en oplossingen zullen daardoor per regio verschillen.
Algemeen kunnen we aangeven dat de dorpen, gesteund door hun provinciale organisaties, zelf met initiatieven moeten komen om kreatief in te spelen op de veranderingen in hun woonomgeving. Voorwaarde is wel dat hun wensen door toekomstige beheersinstanties serieus worden genomen en dat ze vroegtijdig worden geïnformeerd. Tenslotte mag van natuurbescherming ook begrip worden verwacht voor de regionale plattelandskultuur. Een principiële opstelling zoals het apriori afwijzen van jacht zal het wederzijdse vertrouwen niet bevorderen. Wanneer de jacht niet strijdig is met de plaatselijke doelstellingen van het natuur- en landschapsbeheer, is er geen reden om deze zonder meer af te wijzen. Van belang is dat het beheer van het jachtveld in de streek zelf blijft en niet wordt verkwanseld aan de hoogstbiedende.
Van de dorpsverenigingen mag tenslotte begrip worden verwacht voor het natuurbeheer dat niet altijd verenigbaar is met verweving of medegebruik. Een dorp kan overigens ook zelf de vruchten plukken van een hoogwaardig

Verweving landbouw en natuur

Jan van de Kam

John Stoel

Maquette struktuurplan Groningen gebouwd door Herman Helle